

Kaupunki politiikan paikkana

Max Weberin kaupunki-esse poliitologian klassikkona

KARI PALONEN

Viime vuosikymmeninä Suomessa on lukuisia entisiä kauppaloita ja sittemmin 'tavallisia' kuntiakin 'muutettu kaupungiksi'. Tämä on merkinnyt samalla 'kaupungin' käsitteen luonteen muuntumista, sen historiallisen erikoisluonteen, sekä privilegioiden että erityisten 'rasitusten' menetystä ja muuttumista pelkäksi hallinnolliseksi yksiköksi. Kaupunkitutkimus on tapana lukea ns. kunnallistieteisiin, paikallishistoriaan tai siihen sosiologian, arkkitehtuurin ja maantieteen rajamailla olevaan alaan, jota usein kutsutaan urbanismiksi (Weberistä tältä kannalta ks. Bourdin ja Hirschhorn [toim.] 1985).

Max Weberin kaupunkiesseen suomennos on tätä taustaa vasten tärkeä provokaatio: Weber lukee kaupungin 'poliittisiin kategorioihin' kuuluvaksi. Tältä kannalta on korkea aika harjoittaa myös tekstin politologista luentaa (tämän puutteesta saksalaisessa Weber-keskustelussa ks. Hübinger ja Osterhammel 1990). Weberin pointti on, että poliittisena käsitteenä kaupunkia tulee tarkastella »jossakin määrin autonomisena yhteenliittymänä» (*Die Stadt*, 732; *Kaupunki*, 34). Millaisia käsitteellisiä sitoumuksia tämä käsitys kaupungista sisältää ja mitä merkitystä *Die Stadt*-esseellä on Weberin poliittiselle teorialle yleensä?

Tapani Hietaniemi on kääntänyt ja toimittanut esseen, jonka Marianne Weber löysi miehensä jäämistöstä. Se julkaistiin ensimmäisen kerran v. 1921 Weberin 'omassa' aikakauslehdessä *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*issa, mut-

ta on sittemmin yhdistetty *Wirtschaft und Gesellschaftin* osaksi Johannes Winckelmannin toimittamissa editioissa.

Hietaniemi on kirjoittanut käännökseen esipuheen, joka outoa kyllä sivuuttaa kaupunkiesseen yhteyden Weberin poliittiseen teoriaan. Tähän liittyen polemiikkini myös itse käännöstä¹ vastaan koskee termin *Bürger* kääntämistä kansalaiseksi ja sen mukaisesti *Stadtbürgerin* kääntämistä kaupunkikansalaiseksi. Kirjaimellisestihan suomen kansalainen vastaa, kuten Klaus Sondermann on korostanut, pikemminkin termiä *Volksbürger*, ei *Staatsbürger* eikä *Stadtbürger*. Ottaen huomioon Weberin korostetun poliittisen käsitteen niin kaupungista kuin *Bürgeristä* niin antiikin poliiksessa kuin keskiajan kaupungissakin, olisi mielestäni voinut kokeilla esimerkiksi käännöstä 'poliittinen kaupunkilainen' – itse olen eräässä yhteydessä ehdottanut kreikkalaisen ter-

¹ Hietaniemen käännökset ovat kerta kerralta parantuneet, eikä tämänkertaiseen esitykseen olekaan juuri huomauttamista. Tosin minusta saksan *Unternehmer*-sanan kääntäminen vakiintuneen ekonomistisen terminologian mukaisesti 'yrittäjäksi' on hieman eufemistinen: se viittaa pikemminkin urheiluseuran nimeen kuin kapitalistiseen liiketoimintaan. Koko ekonomistisuomi 'talouseläminen' ym. on kuitenkin täynnä eufemismeja. Laaja terminologinen revisio olisikin tarpeen, lähtien esimerkiksi Weberin teesistä jonka mukaan myös pääomallaskenta edellyttää ihmisten keskinäistä kamppailua (vrt. *Wirtschaft und Gesellschaft*, 49). Näin ns. talouden sisäänrakennettu poliittisuus saataisiin kielessä esiin.

min ottamista lähtökohdaksi ja kosmopoliittisalle analogisesti poliitti-termin käyttöönottoa (Palonen 1991) – ja käyttää pelkkää kaupunkilaista tämän lyhennettynä muotona. Tämä edellyttäisi kuitenkin koko 1800-luvun lopulta lähtien, ei vähiten käännösten välityksellä vakiintuneen suomen kielen sanaston revisiointia tavalla, joka ei ole helppo toteuttaa, vaikkakin ehdottoman aiheellista (vrt esim. Palonen 1989).

Hietaniemen esipuhe on ansiokas erityisesti sijoittaessaan Weberin kaupunki-esseen maailmansotaa edeltävään aikaan ja nähdessään sen *Agrarverhältnisse im Altertum* -hakuteosartikkelin viimeisen, v. 1909 version rinnakkaisteokseksi (11–12, 18–19). Samoin hän oikeutetusti korostaa kaupungin luonnetta länsimaisen *Sonderwegin* keskeisenä aspektina. Suhteessa Weberin tuotantoon Hietaniemi sen sijaan viittaa vain historianfilosofiaan, sosiologiaan ja historiateoriaan (s. 15). Tämä 'tiedonintressi' ei tyhjentävästi kata Weberin pointtia, vaan essee, kuten sen em. rinnakkaiskirjoituskkin, on suhteutettava myös Weberin poliittiseen teoriaan.

Myös tuoreissa ja merkittävässä Weber-teoksissa (esim. Colliot-Thélène 1992) yhä nähdä Weberin 'poliittisten kirjoitusten' väheksyntää suhteessa hänen 'teoreettisiin' teksteihinsä. Tavallista on myös tulkita hänen käsitystään politiikasta primaarisesti hänen aikalaispolemiikkeistaan käsin (paradigmana Mommsen 1959/1974, tosin jo Mommsen 1974 on sävyllään toinen). Kuitenkin myös aikalaiskirjoitukset sisältävät fragmentteja siitä politologisesta käsiteapparatuurista, jota Weber ei koskaan systemaattisesti eksplikoinut. Kaupunkiessee on suhteutettava Weberin politiikan konseptin kannalta keskeisiin kirjoituksiin, erityisesti v. 1917–1919 julkaistuihin pienoismonografioihin *Wahlrecht und Demokratie in Deutschland*; *Parlament und Demokratie im neugeordneten Deutschland* ja ennen muuta *Politik als Beruf*. Nämä yhdessä opisivatkin seuraavaksi Weber-käännösten pakeiksi. Ajallisesti 'taaksepäin' se voidaan sitoa Weberin v. 1906 näennäisen journalistisiin Venäjä-kirjoituksiin *Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Rußland* ja *Rußlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus*.

Politologista tulkintaa vastaan näyttäisi puhuvan Weberin tunnettu luonnehdinta antiikin poliiksen ja keskiajan kaupunkien *Bürgerin* erosta toisiinsa: edellinen oli *homo politicus*, jälkimmäi-

nen *homo oeconomicus* (*Die Stadt*, 805; *Kaupunki*, 189; ks. myös Hietaniemi s. 17). Tätä eroa ei kuitenkaan pidä tulkita siten, että vain edellinen olisi 'harjoittanut politiikkaa', vaan Weberin käsitys kaupungin poliittisesta luonteesta johtaa myös kysymään, *millaista politiikkaa* 'poliittinen', millaista taas 'taloudellinen' ihminen kykenee tekemään, ja mikä merkitys tällä erolla on Weberin politiikan konseptille yleensä.

Weberin republikanistinen kieli

Samaan aikaan kun äärioikeistolaiset puolueet omaksuvat republikaaninen-nimen, 'republikanismi' on modernissa poliittisessa teoriassa kokenut renessanssin, ennen muuta J.G.A. Pocockin (esim. 1975) ja Quentin Skinnerin (esim. 1986) tuotannon ansiosta. Myös Ranskassa entinen Mendès-Francen avustaja ja antiikin historian spesialisti Claude Nicolet (1982) on tulkinnut samansuuntaisesti nimenomaan III tasavallan poliittista kieltä. Republikanismilla tarkoitan tällöin sitä poliittista kieltä, joka uudella ajalla nojautuu klassisiin osallistuvan vapauden ideaaleihin, vastakohtana sille 'modernille vapauskäsitteelle' (paradigmana Constant 1819), joka korostaa vapautta olla osallistumatta julkisten kysymysten käsittelyyn (vrt. erit. Nicolet 1982, 357).

Modernissa anglosaksisessa ja nyttemmin mannermaissessakin keskustelussa 'republikanismi' usein samastetaan ns. kommunitarismiin, ja epäilemättä esimerkiksi Pocockin teksteissä tälle samastukselle onkin perusteita. Sen sijaan Quentin Skinner hylkää kommunitarismin mutta puolustaa republikanismia: tämä ei edellytä 'positiivista' käsitystä vapaudesta tiettyen tarkoitusten toteuttamisena (Skinner 1986, 247). Tulkin-tani mukaan Weberin positio erityisesti hänen antiikin ja keskiajan historiaa koskevissa mutta myös oman aikansa politiikkaa koskevissa kirjoituksissa vastaa Skinnerin kantaa (Skinnerin metodologian 'weberiläisyydestä' vrt. Tully [toim.] 1988 ja Palonen 1993).

Max Weberiä ei suinkaan ole totuttu pitämään republikanistina. Epäilemättä hänen vapauskäsitteensä on pikemminkin moderni kuin klassinen. Itse asiassa hän kritikoiki antiikkista *homo politicusta* juuri klassisesta vapauskäsitteestä, ts. siitä kuinka klassinen polis oli ensisijaisesti

Kriegerzunft, »soturien ammattikunta», jossa *Bürgerschaft* eli »Kansalaisyhteisö hallitsi yksityistä kansalaista mielin määrin kaikissa asioissa» (*Die Stadt*, 809, *Kaupunki*, 197–198). Nykyisen antiikintutkimuksen valossa tämä tulkinta ei selvästikään ota huomioon kreikkalaisen 'poliittisen identiteetin' omaleimaisuutta (ks. Meier 1988, 21). Silti Weberin argumentti kohdistuu osallistumisjärjestyksen ytimeen, samalla kun hän käyttää korostuneesti republikanistista poliittista kieltä.

Weberin kaupunkihistorialliset tekstit käyttävät systemaattisesti klassisen republikanismin kielen perustavia erotteluja poliiksen ja oikoksen, poliittisen ja despoottisen, tasavallan ja monarkian tai imperiumin, 'poliittisen kansalaisen' ja alamaisen välillä. Hän luonnehtii niin klassisia kuin modernejakin imperiumeja 'apoliittisiksi' tai 'antipoliittisiksi' (ks. esim. *Agrarverhältnisse*, 38, 82, 83, 248; ks. myös esim. *Hinduismus und Buddhismus*, 372–373). Samoin hän suorastaan parodioi *Bürger* käsitteen käyttöä wilhelmiinisessä Saksassa (*Agrarverhältnisse*, 278; sitaatti myös Hietaniemi s. 18): Weberin mukaan heille tyypillinen suhde politiikkaan vastaa pikemminkin alamaisen (*Untertan*) asennetta. *Wahlrecht*-kirjasessaan v. 1917 Weber vastaavasti liittää modernin *Staatsbürger*-käsitteen ihmisten poliittisen aseman 'tasa-arvoisuuteen', vastakohtana 'yksityisen' alueella vallitsevalle kiertämättömälle 'eriarvoisuudelle' (mt., 170). *Bürger* Weberin kielessä ei ole koskaan pelkkä *bourgeois* vaan aina myös *citoyen*.

Tämä republikanistinen kielenkäyttö vastaa Weberillä tulkintaa sekä antiikin poliiksen (vrt. *Agrarverhältnisse*, 101–102) että keskiajan kaupungin alkuperästä erillis- tai *vastayhteenliittymänä*, ts. niiden ei-legitiimistä ja suorastaan 'valankumouksellisesta' luonteesta (*Die Stadt*, 742–744, 776; *Kaupunki*, 56–63, 126–127). Molemmat ovat yhteenliittymiä – polis *synoikismus*, keskiaikainen kaupunki *coniuratio* – jotka suuntautuvat *epäpoliittisen*, ts. despoottisen tai imperiaalisen, järjestyksen syrjäyttämiseen ja korvaamiseen *poliittisella*, *Bürgerien* varaan nojaavalla muodolla. Kaupunkiessestä käy myös ilmi se, että Weber ei suinkaan ihaile itsenäisten keskiaikaisten kaupunkien alistamista uuden ajan 'patrimoniaalibyrokraattisen valtion' alaisiksi (erit. *Die Stadt*, 788–796; *Kaupunki*, 153–169), vaikka esimerkiksi saksalaiset poliitikot tapaavat ny-

kyään vedota Weberiin valtion väkivaltamonopolia puolustaessaan.

Weberin republikanistinen terminologia ei kuitenkaan tarkoita enempää poliiksen kuin keskiaikaisen kaupunginkaan idealisointia, vaan se viittaa pikemminkin hänen retoriikkaansa, ts. argumentointiin, jolle on tyypillistä, Koselleckin (1979) ilmausta lainaten, *asymmetristen vastakäsitteiden* käyttö. Weberille tällä retoriikalla on paitsi heuristinen arvo historiankirjoituksen kannalta myös merkitystä polemiikkina oman ajan keskustelussa.

Kaupungin vastakohta ei Weberille siis ole primarisesti 'maaseutu': antiikin poliiksissa maaseutu kuuluu poliikseen ja kaupunkilaisuus nojaa keskeisesti maanomistukseen (*Die Stadt*, 730–731; *Kaupunki*, 29–31). Tilanne muuttuu vasta keskiajan kaupungeissa. Mutta tällöinkään vastakohta ei ole pelkkä markkinapaikan ja ympäristön välinen, vaan se sisältää poliittisen ulottuvuuden, mihin viittaa Weberinkin siteeraama 'kaupunki-ilma vapauttaa'-teesi (*Die Stadt*, 742; *Kaupunki*, 56). Tämä ei tarkoita pelkästään vapautumista maaorjuudesta sinänsä, vaan se viittaa kaupungin vastayhteenliittymän luonteeseen, ts. siihen että Weberille kaupungin vastakohta on imperiumi, alueellinen monarkia ja uudella ajalla valtio.

Poliittinen vs. byrokraattinen

Kaupunkiesseen poliittisen luennan kannalta Weberin keskeinen idea voidaan formuloida esimerkiksi näin: *antiikkista vastakohtaa poliittisen ja despoottisen välillä vastaa modernissa valtiossa vastakohtaa poliittisen ja byrokraattisen aspektin välillä*. *Agrarverhältnissen* lopussa Weber näkee modernin kapitalismin muuntuneen byrokraattisoinnukseksi ja olettaa byrokraattian pääsevän voitolle kapitalismista. Pääinvastoin kuin aikansa marxistit hän ei suinkaan näe vaarana 'tuotannon anarkiaa' vaan muinaisen Egyptin kaltaisen byrokraattisen *Ordnungin* (mt., 278).

Nykytutkimuksessa on tavallista katsoa Weberin yliarvioineen byrokraattisoinnuksen vaaraa (vrt. esim. Heins 1992), ja tietysti voikin jälkiviisaasti sanoa, että Weber ei nähnyt byrokraattian sisäistä voimattomuutta. Kuitenkaan tämä ei koske Weberin varsinaista pointtia, nimittäin sitä että modernissa läntisessä maailmassa byrokraattia on tärkein ilmaisu siitä *antipoliittisesta* asenteesta jota

muinaiset monarkiat ja polikset syrjäyttäneet imperiumit sekä itämaiset despotiat kaikki omalla tavallaan ovat edustaneet. Tai kääntäen ilmaisten: Weberin kielessä nimenomaan adjektiivipoliittinen ja poliitikon ideaalityyppi on modernissa maailmassa ymmärrettävä asymmetrisinä vastakäsitteinä byrokraattiselle ja virkailijan (*Beamter*) ideaalityypille (*Politik*, 524; *Parlament*, 334–335, ks. myös Zängle 1988, 45).

*Politik als Beruf*issa tämä näkyy myös eksplisiittisesti käsitteiden *Politik treiben* ja *verwalten* vastakkainasettelussa (s. 524), ja tämän tulkinnan mukainen on myös Weberin peruskonseptio poliitikasta vallan *tavoitteluna* (*Streben*), johon jo saavutetun vallan käyttö on suhteutettava (mt., 506–507). Tämän taustalla on myös näkemys 'vallasta' *Chancen*a, ts. mahdollisuutena tai tilaisuutena, ja näitä koskeviin kamppailuihin on kaikki sisällölliset päämäärä- ja toteutuskamppailut suhteutettava. Tässä mielessä Weberin politiikan konseptio on yhtäältä asymmetrisesti muutoksiin orientoitunut ja toisaalta formaalinen, mahdollisuuskamppailut 'asiakysymysten' yläpuolelle asettava.

Tätä vastaa Weberin historiantulkinta, jonka mukaan eivät ainoastaan poliiksen ja kaupungin kaltaiset erillis- ja vastayhteenliittymät ole spesifisesti länsimaisia ilmiöitä vaan myös *poliitikoista* voi puhua vain länsimaissa (mt., 508). Tällöin 'poliitikko' ei tarkoita primaarisesti tiettyä professiota vaan ketä tahansa joka toimii poliittisesti: »tilapäispoliitikkoja olemme me kaikki» (mt. 512) – silloin kun toimimme poliittisesti. *Tilapäispoliitikon* (*Gelegenheitspolitiker*) figuuri on Weberin moderni vastine klassiselle *polites*-ja keskiaikaisten kaupunkien *Bürger*-käsitteelle. Weber ei siis suinkaan aseta vastakkain 'kansalaisia' ja 'poliitikkoja', vaan pikemminkin määrittää *Bürger*- tai *Staatsbürger*-käsitteet poliitikon erikoistapauksiksi. Samalla tavalla kun poliitikko on 'virkamiehelle' vastakkainen ideaalityyppi, tilapäispoliitikko voidaan nähdä asymmetrisenä vastakäsitteenä 'hallintoalamaiselle'.

Tähänastinen tulkintani on suuntautunut pääasiassa osoittamaan terminologista jatkuvuutta kaupunkiesseen ja *Agrarverhältnissen* sekä Weberin myöhäisten politologisten kirjoitusten välillä. Vastakkaisesta suunnasta kannattaa hieman lähemmin tarkastella Weberin tuotantoa siltä kannalta, milloin ja missä yhteydessä asymmetrisen käsiteoppositio poliittisen ja byrokraattisen vä-

lillä nousee esiin ja miten se siirtyy tästä yhteydestä myöhempiin teksteihin (vrt. myös Beetham 1974, 63–94).

Huomionarvoista on, että Weberin varhaisten kirjoitusten, erityisesti hänen Freiburgin virkaanastujaisluentonsa (1895) ja muiden Elben itäpuolisten alueiden maatyöläisten asemaa koskevien kirjoitusten huomion ja polemiikin pääkohde ei suinkaan ole spesifisesti virkamiesherrsus. Pikemminkin huomio suuntautuu siihen, että kysymyksiä on tarkasteltu taloudellis-sosiaalisina ongelmina, jolloin *Staatsräsonin* näkökulma on laiminlyöty. Tässä mielessä Weber vielä pitäytyy suhteellisen klassiseen näkemykseen poliitikasta ja pyrkii laajentamaan sen käyttöalaa.

Tämän perspektiivin kääntöpuoli on, erityisesti virkaanastujaisluennossa, polemiikki saksalaisen porvariston 'epäpoliittista henkeä', poliittisen 'kypsyyden' ja 'arvostelukykyisyyden' puutetta vastaan (vrt. *Der Nationalstaat*, 21–25). Tämä kielenkäyttö, jossa *politisch*-adjektiivia käytetään kvalitatiivisesti ja asetetaan se 'epäpoliittista' asennoitumista vastaan, tavallaan noudattaa Weberin sedän ja poliittisen opettajan (vrt. *Jugendbriefe*), kansallisliberaali Hermann Baumgartenin aikanaan (1866) esittämää liberalismiin itsekritiikkiä. Myös Weberille epäpoliittisuus näyttäytyy tässä saksalaisen porvariston oman kulttuurin tuotteena, joka on poistettavissa 'poliittisen kasvatuksen' avulla (*Der Nationalstaat*, 24). Bismarckin järjestelmän epäpoliittisuus nojaa vielä pikemminkin preussilaisten junkkerien mahdin säilymiseen kuin itse hallitustavan byrokraattisuuteen.

Agrarverhältnisse-artikkelista Weber kirjoitti kolme versiota, joista 1800-luvun lopulla ilmestyneet ovat huomattavasti suppeampia kuin v.1909 julkaistu. Niistä myös puuttuu viimeisen version lopussa oleva polemiikki ja suoranainen profetia bykroatisoitumisen tendenssin vallallepääsystä. Niille rinnakkainen on esitelmä *Die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur* (1896), jossa mainitaan alueeltaan suuren valtakunnan joutuneen ylläpitämään suurta ammatimaista bykrotaatia, jota ilman antiikin kaupunkivaltiot tulivat toimeen (s. 305). Tämä selitys on kuitenkin ennen muuta kvantitatiivinen, bykroattian laajuuteen, ei siihen hallitsemisen tyyppinä kohdistuva, eikä bykroattista tässä yhteydessä vielä käytetä implisiittisenä vastakäsitteenä poliittiselle.

Vuosisadan alussa Weber sairautensa vuoksi julkaisi vähän, eikä näiden vuosien kirjeenvaihtokaan ole toistaiseksi julkaistu. Tämän vuoksi on ilman arkistoaineistoja toistaiseksi vaikea tarkkaan ajoittaa sitä, milloin poliittisen ja byrokraattisen käsitteiden asymmetrinen vastakohtaisuus lyö itsensä läpi Weberin tuotantoon. On kuitenkin hyviä perusteita olettaa, että tämä tapahtuu siinä yhteydessä kun Weber perehtyy aikansa Euroopan byrokraattisimman valtion politiikkaan, nimittäin hänen laajoissa kirjoituksissaan Venäjästä v. 1905 vallankumouksen aikana ja jälkeen. Weber itse väheksyi näitä kirjoituksia, eikä niitä yleensä ole suuremmin noteerattu Weberin poliittista teoriaa käsiteltäessä (ansiokkaana poikkeuksena Beetham 1974). Kuitenkin juuri niissä poliittisen ja byrokraattisen vastakohtaisuus tulee näkyviin tavalla, joka tekee paremmin ymmärrettäviksi Weberin myöhemmät tekstit ja myös hänen tulkintansa antiikin ja keskiajan historiasta.

Venäjä-kirjoituksissaan Weber ottaa etäisyyttä 1890-luvun tekstiensä *Staatsräson*-perspektiivistä ja parodioi toista bismarckilaisen systeemin iskulausetta *Realpolitikia*, jota Venäjällä kaikki narodnikkejä myöten käyttivät hyväksi (vrt. *Zur Lage*, 270, 336; *Scheinkonstitutionalismus*, 398–399). Niiden keskeinen pointti on, että Venäjällä oli harmittomasta alusta lähtien vuosisadan alussa muodostunut paikallisella tasolla ja muodollisen laillisesti eräänlainen *Sonderverband*, *Semstvo*, joka oli 'moderni itsehallintoelin' (*Zur Lage*, 246) ja josta oli tullut liberaalien ryhmittymien tukivoima ja joiden yhteenliittymät muodostivat vastavoiman tsaristiselle byrokralle. Siihen verrattuna 'valtiovalta' ('*Staatsgewalt*') on pelkkä parasiitti, jolla ei ollut muita intressejä kuin olevan valtarakenteen säilyttäminen (ma, 247–248). Weberin tulkinnan mukaan v. 1905–1906 vallankumousliikhdintä ja duumavaalit ovat osaltaan tulosta *Semstvojen* vastavallasta. Näin kuitenkin samalla muodostui tilanne, jossa toisaalta vallankumoukselliset ryhmittymät pyrkivät *Semstvojen* ohi uudenaiseen yhtenäisvaltioon, toisaalta tsaristinen byrokraatia käytti tilaisuutta hyväkseen tukahduttaakseen kaiken vastavallan ja etabloidakseen uudessa, Weberin termillä näennäiskonstitutionaalisessa muodossa byrokraattisen ylivallan.

Weberin tulkinta tilanteesta Venäjällä ensimmäisen artikkelin lopussa on pessimistinen:

semstvoliberalismi on siirtymässä historiaan, sekä byrokraattinen että jakobiininen sentralismi ovat syrjäyttämässä individualistisen perusidean 'ihmisoikeuksista', kaikkialla on uusia alamaisuus (*Hörigkeit*) jo valmiina odottamassa (346–347), byrokraattinen sentralismi on jo murtamassa vapaudellista reformia (350) ja byrokraattisten valtaintressien voitto näyttää todennäköiseltä (352). Tässä yhteydessä Weber esittää myös tärkeän argumentin 'ideologista politiikkaa' vastaan, jonka perushölmöytenä on 'tilaisuuksien laiminlyönti' (343).

Toisessa, v. 1906 duumavaalien jälkeisessä artikkelissa korostuu Weberin näkemys siitä, kuinka byrokraattien vastaiset voimat ovat Venäjällä joko alunalkaan antipoliittisia (kuten uskonnolliset liikkeet), poliittisesti taitamattomia (sosialistit) tai poliittisesti voimattomia (liberaalit). Lokakuun 21. päivän 1905 asetus merkitsee Weberin mukaan 'modernin byrokraattien sentralisoidun herruuden pystyttämistä' (*Scheinkonstitutionalismus*, 227), 'autokratian byrokraattista rationalisointia' (mt., 228). Kuitenkin Weber näkee Venäjällä myös vastavoimia, kuten yliopistot tai ammattiliitot, joilla on mahdollisuuksia politisoitumiseen, ja hän on myös hyvin kiinnostunut duuman vaalituloksien yksityiskohdista, vaikka ymmärtääkin että näennäiskonstitutionaalisessa systeemissä 'demokraattisten' puolueiden suhteellisella menestyksellä ei ole välitöntä poliittista merkitystä. Joka tapauksessa Weberille keskeinen vastakohtaisuus Venäjällä on byrokraattisten ja poliittisten voimien välinen.

Venäjä-esseiden ohella byrokraatiakritiikki korostuu eräissä Weberin puheenvuoroissa *Verein für Sozialpolitikin* kokouksissa. Mannheimin kokouksessa v. 1905 Weber parodioi työnantajaedustajan asennetta, johon 'kätkeytyy poliisi'. Mitä vähemmällä saksalaisella *Staatsbürgerillä* on sanottavaa valtakunnassa, mitä enemmän hänestä tulee pelkkä valtiotaidon kohde, sitä enemmän hän kohtelee jättifirmoissa alaisiaan kuten *pater familias* (*Diskussionsreden*, 396–397). Magdeburgissa v. 1907 – samoin kuin kirjeissään Robert Michelsille (ks. *Briefe 1906–1908*) – Weber puolestaan katsoo bykrokratisoitumisen koskevan myös sosialidemokratiaa, josta on tulossa 'suunnaton byrokraattinen kone'. Weber parodioi porvarillista sosialismin pelkoa ja näkee, ettei ole pelättävä sitä että sosialidemokratia valtaa valtion vaan pikemminkin sitä, että valtio val-

taa tämänkin puolueen (*Diskussionsreden*, 408–409). Veljensä Alfredin tavoin Weber käyttää Wienissä v. 1909 byrokriatikritiikkiä välineenä polemiikissa *Verein*in vanhaa kaartiä (Schmoller ym.) vastaan ja kysyy, mitä voidaan asettaa byrokraatian konetta ja *Ordnungsmenschiä* vastaan, jotta edes »einen Rest des Menschentums» voitaisiin pitää vapaana byrokraattisen elämänideaalien yksinvaltiudesta (*Diskussionsreden*, 414). Tähän kysymykseen kytkeytyy suoraan myös hänen kysymyksensä v. 1918 *Parlament*-kirjassa 333). Vastausta tähän kysymykseen Weber etsii *poliitikon* rehabilitoinnista.

Poliitikko ja tilapäispoliitikko

Tätä kautta voidaan palata kaupunkiesseen poliittiseen teoriaan. Kun Weber käsittelee siinä eksplisiittisesti 'antiikin ja keskiajan demokratiaa', tämä tulkinta ei ole pelkkää historiankirjoitusta, joka ideaalityyppejä käyttämällä eksplikoii eron mahdollisimman selkeäksi eikä myöskään pelkkä kannanotto ajankohtaiseen keskusteluun demokratiasta ja parlamentarismista. Pikemminkin tähän eroon sisältyy keskeinen ulottuvuus Weberin politiikan konseptiota, historiallisesti suhteessa poliittisen ja byrokraattisen vastakohtaisuuden horisonttiin ja konseptuaalisesti suhteessa Weberin myöhempien kirjoitusten 'kvalitatiiviseen' käsitteeseen poliittisuudesta.

Homo oeconomicus ei Weberillä tarkoita mitään *homo politicukselle* vastakkaista käsitystä keski- ja uudenajan eurooppalaisten ihmisten olemuksesta, vaan kysymys on pikemminkin asymmetrinen vastakäsite, joka ei ole 'ekonomistinen' muuten kuin siinä mielessä, että se korostaa 'yksityisen' elämänpiirin autonomiaa. Mutta tämä 'yksityinen' ei ole Weberille – toisin kuin Constantille – mitenkään substantiaalisesti nimenomaan 'taloudellinen'.

Se, että Weber pitää keskiajan kaupungin asukkaita – ja implisiittisesti myös modernin eurooppalaisen valtion asukkaita – ensisijaisesti *homo oeconomicuksina*, tämä ei suinkaan estä heitä toimimasta poliittisesti. Päinvastoin koko kaupunkien luonne erillis- tai vastayhteenliittymänä on poliittista *par excellence*, tosin perustaltaan toisenlaista kuin antiikin poliksissa. Nämähan ovat Weberin mukaan alueellis-sotilaallisia yhteenliittymiä, ja niiden *homo politicus*-ihmisihanne tavallaan nojaa siihen, että näistä yhteen-

liittymän reunaehdoista on myös tehty niissä toimivan ihmisen malli. Antiikin demokratioissa ihmiset eivät eräässä mielessä voineet olla toimimatta poliittisesti, ja tästä välttämättömyydestä tehtiin niissä hyve. Weberin mukaan tämä on ihmisten pakottamista vapauteen à la Rousseau, mikä on modernille ihmiselle sietämätöntä. Tässä mielessä hän hyväksyy – republikanistisesta kielestään huolimatta – 'modernin vapauskäsitteksen' à la Constant.

Tämän kiintoisa perustelu sisältyy *Politik als Beruf*in, jossa Weber korostaa modernin politiikan luonnetta *Interessentenbetrieblinä*, ts. toimintakenttänä, jossa pelaavat vain ne jotka ovat asiasta kiinnostuneita. Tässä mielessä kaikki yritykset pakottaa ihmiset ottamaan kantaa tai toimimaan poliittisesti, olipa kysymys äänestyspaikasta tai ammattiedustuksesta, ovat vapauden rajoituksia, joita modernit ihmiset eivät hyväksii (*Politik*, 528–529). Tietysti voidaan sanoa, että päätös olla sekaantumatta politiikkaankin on jo itsessään poliittinen teko, ja mahdollisuus pysyä erossa politiikasta koskee vain sen etabloituja muotoja. Poliitiikan vapaaehtoisuuden implisiittinen kääntöpuoli on tietty luottamus siihen, että ammattimaiset poliitikot pystyvät – *ceteris paribus* – vastustamaan byrokraatian herruutta tehokkaammin kuin tilapäispoliitikot, jotka ovat tässä suhteessa pakostakin diletantteja.

Weber ei tietenkään tarkoita sitä, että ihmiset jakaantuisivat ikään kuin luonnostaan niihin joita politiikka kiinnostaa ja niihin joita se ei kiinnosta. Myös *homo oeconomicus* voi milloin tahansa kiinnostua politiikasta, ja juuri tässä mielessä hän puhuukin tilapäispoliitikoista. Tässä perspektiivissä voi hyvin ymmärtää sen, että keskiajan kaupungit saattoivat säilyttää itsenäisen luonteensa vastayhteenliittymänä ainoastaan sillä edellytyksellä että kaupunkilaisilla oli tähän tietty oma-kohtainen intressinsä. Mutta heitä ei voitu antiikkiseen tyyliin velvoittaa poliittisiin rituaaleihin, ja tarvittaessa he saattoivat delegoida politikoinnin käytännöt esimerkiksi ammattikuntapohjalta muodostuneille edustuselimille tai ammattipoliitikoille (*capitaneus populi* Italiassa, *Die Stadt*, 776–777; *Kaupunki*, 126–128).

Ero antiikin ja keskiajan demokratioiden välillä vastaa siten suoran ja edustuksellisen demokratian välistä eroa. Jälkimmäiseen kytkeytyy myös ammattipoliitikkojen muodostuminen nykyaikaisessa mielessä, minkä Weber katsoo saa-

neen alkunsa juuri keskiajalla (vrt. *Politik*, 517–522). Näkemys 'kansalaisista' tilapäispoliittikoina merkitsee osaltaan edustuksellisen järjestelmän kiertämättömyyden tunnustamista.

Mutta Weberin irrottautumiseen *homo politikuksesta*, jos sitä luetaan suhteessa politiikan käsitehistoriaan, sisältyy myös viite toiseen suuntaan. Antiikin kreikkalaisten poliittiseen identiteettiin liittyy Christian Meierin tulkinnan mukaan myös politiikan 'temaattinen rajallisuus' (Meier 1980, 243), ts. 'poliittinen' oli 'polista koskeva' ja tämä oli enemmän tai vähemmän selvää ja yleisesti tunnettua. Poliittista ei voitu kääntää keinoksi 'intresseille toisilta sektoreilta' eivätkä *polites* voineet toimia intressiryhminä (mt, 248, 259).

Tätä taustaa vasten lukien Weberin konseptio politiikasta *Interessentenbetriebe*nä sisältää modernimpia mahdollisuuksia politiikan käsittämiseksi. Poliittikka ei ole rajattavissa enemmän tai vähemmän annettuun *polityyn* vaan mitkä tahansa intressit, teemat tai kysymykset on *politisoitavissa*, ts. muunnettavissa kiistan ja kamppailun kohteiksi. Tämän mukaisesti politiikassa keskeiseksi nousevat kysymykset siitä, *mitkä kysymykset ja intressit politisoidaan* ja *miten* eri politisoitujen kysymysten ja intressien välillä *politikoidaan*. Niissä tilanteissa, joissa voidaan puhua suhteellisen vakiintuneesta *politystä*, tämä on ymmärrettävissä weberiläisen nominalismin mukaisesti politisoitien ja politikointien historialliseksi kiteytymäksi. Tämä kiteytymä on kuitenkin koko ajan muuttumassa politisoitien kautta, jotka myös voivat muuttaa politikoinnin ehtoja ja paradigmaattisia muotoja. Asioiden politisoimisessa tilapäispoliitikoilla on avainasema, mutta politikoinnissa professionaalisuuden ylivoimaisuus tulee näkyviin.

Tämä tulkinta vastaa Weberin formaalisen käsitteiden ideaa siitä, että poliittikka pyrki myksenä suuntautuu vallan – ts. mahdollisuuksien ja tilaisuuksien – osuuksien tavoittelemiseen ja vallan jakautumiseen vaikuttamiseen (*Politik*, 506). Tämän mukaisesti politiikassa kamppailuna on kysymys juuri spesifien valtamahdollisuuksien politisoivasta aktualisoinnista ja niillä politikoinnista. Mitkä mahdollisuudet ovat olennaisia, ei nominalistisessa tarkastelussa riipu 'asioiden luonteesta' vaan poliittisesta asetelmasta ja sen hyväksikäytön taidosta.

LÄHTEET

- Baumgarten, Hermann (1866): *Der deutsche Liberalismus. Eine Selbstkritik*. Frankfurt/M: Ullstein 1974.
- Beetham, David (1974): *Max Weber and the Theory of Modern Politics*. London: Polity 1985.
- Bourdin, Alain ja Hirschhorn, Monique (toim.) (1985): *Figures de la ville: autour de Max Weber*. Paris: Aubier.
- Colliot-Thélène, Catherine (1992): *Le désenchantement de l'Etat*. Paris: Minuit.
- Constant, Benjamin (1819): *La liberté chez les Modernes*. Teoksessa Marcel Gauchet (toim.): *De la liberté chez les Modernes*, 491–515. Paris: Hachette 1980.
- Heins, Volker (1992): *Max Webers Sozialismuskritik*. *Zeitschrift für Politik*, 39., 577–593.
- Hietaniemi, Tapani (1992): *Max Weberin 'Kaupunki'-kirjan taustasta ja tiedonintressistä*. Teoksessa Weber, Max: *Kaupunki*. Suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi, 11–21. Tampere, Vastapaino.
- Koselleck, Reinhart (1979): *Vergangene Zukunft*. Frankfurt/M, Suhrkamp.
- Meier, Christian (1980): *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen*. Frankfurt/M, Suhrkamp.
- Meier, Christian (1988): *Max Weber und die Antike*. Teoksessa Christian Gneuss ja Jürgen Kocka (toim.): *Max Weber. Ein Symposium*. München: DTV.
- Mommsen, Wolfgang J. (1959/1974): *Max Weber und die deutsche Politik 1890–1920*. Tübingen, Mohr 1974.
- Mommsen, Wolfgang J. (1974): *Max Weber. Geschichte, Politik und Gesellschaft*. Frankfurt/M, Suhrkamp.
- Nicolet, Claude (1982): *L'idée républicaine en France*. Paris, Gallimard.
- Palonen, Kari (1989): *Popularisoivasta problematisoivaan käännöspoliittikkaan*. *Poliittikka* 31, 214–220.
- Palonen, Kari (1991): *Pakolaisuuden poliittisuus käsitehistorian perspektiivissä*. Jälkisanat teokseen Anu Riila, Poliittisuuden kriteeri kansainvälisen oikeuden pakolaiskeskustelussa. *Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Julkaisuja* 64/1991, 63–79.
- Palonen, Kari (1993): *Conceptual History in the Study of Political Thought*. Esitelmä, Liberalism-seminaarissa, Helsinki 7–9.1.1993.
- Pocock, J.G.A. (1975): *The Machiavellian Moment*. Princeton: UP.
- Skinner, Quentin (1986): *The Paradoxes of Political Liberty. The Tanner Lectures on Human Values* 7, 225–250. Salt Lake City, University of Utah Press.
- Tully, James (toim): *Quentin Skinner and His Critics*. London, Polity.
- Weber, Max (1895): *Der Nationalstaat und die Volkswirtschaftspolitik*. *Gesammelte politische Schriften*, 1–25. Tübingen, Mohr 1971.
- Weber, Max (1896): *Die sozialen Gründe des Untergangs der antiken Kultur*. *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 289–311. Tübingen, Mohr 1988.
- Weber, Max (1898): *Agrarverhältnisse im Altertum*, 2. Auflage. *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Bd.1, 57–85. Jena, Fischer.

- Weber, Max (1905–1911): Diskussionsreden auf den Tagungen des Vereins für Sozialpolitik (1905, 1907, 1909, 1911). *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, 394–430. Tübingen, Mohr 1988.
- Weber, Max (1906a): Zur Lage der bürgerlichen Demokratie in Rußland. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 22, Beilage, 234–353.
- Weber, Max (1906b): Rußlands Übergang zum Scheinkonstitutionalismus. *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 23, Beilage, 165–401.
- Weber, Max (1909): Agrarverhältnisse im Altertum, 3. Auflage. *Gesammelte Aufsätze zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1–288. Tübingen, Mohr 1988.
- Weber, Max (1917f): Wahlrecht und Demokratie in Deutschland. *Gesammelte politische Schriften*, 245–291. Tübingen, Mohr 1971.
- Weber, Max (1918): Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland: *Gesammelte politische Schriften*, 306–443. Tübingen, Mohr 1971.
- Weber, Max (1919): Politik als Beruf. *Gesammelte politische Schriften*, 505–560. Tübingen, Mohr 1971.
- Weber, Max (1921a): Die Stadt. Eine soziologische Untersuchung. *Wirtschaft und Gesellschaft*, 727–814. Tübingen, Mohr 1980.
- Weber, Max (1921b): *Kaupunki*. Suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi. Tampere, Vastapaino 1992.
- Weber, Max (1922): *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, Mohr 1980.
- Weber, Max, *Briefe 1906–1908*, Toim. M. Rainer Lepsius und Wolfgang J. Mommsen. MWG II/5. Tübingen, Mohr 1990.
- Zängle, Michael (1988): *Max Webers Staatstheorie im Kontext seines Werkes*. Berlin, Duncker & Humblot.